

НАКІРУНКІ ГРАМАДСКА-ПАЛІТЫЧНАЙ ДЗЕЙНАСЦІ КАНСТЫТУЦЫЙНА-ДЭМАКРАТЫЧНАЙ ПАРТЫІ І ПАРТЫЙНЫХ АРГАНІЗАЦЫЙ «САЮЗА 17 КАСТРЫЧНІКА» НА БЕЛАРУСІ ПАДЧАС ПЕРШАЙ СУСВЕТНАЙ ВАЙНЫ

М.В. ЦУБА

*Палескі дзяржаўны ўніверсітэт,
г. Пінск, Рэспубліка Беларусь*

На Беларусі адносіны самых розных партый, арганізацый і рухаў да вайны былі прыкладна такімі ж, як і ў іншых рэгіёнах Расійскай імперыі. Калі прадстаўнікі сацыял-дэмакратыі бачылі ў імперыялістычнай стадыі развіцця капіталізму і пачатку вайны канун сусветнай сацыялістычнай рэвалюцыі, то ліберальна-дэмакратычныя колы разглядалі першую сусветную вайну як вынік аб'ектыўнай патрэбнасці буйных капіталістычных дзяржаў у пашырэнні нацыянальна-гаспадарчых межаў. Яны лічылі, што пакуль не адбудзецца змена аднаго тыпа арганізацый у межах капіталістычнай гаспадаркі другім, больш дасканалым, то будзе захоўвацца небяспека як лакальных, так і сусветных войнаў. Разуменячы гэта і разам з тым падтрымліваючы пазіцыю «абаронства», лідэр КДП П.М. Мілюкоў на паседжанні IV Дзяржаўнай Думы 26 ліпеня 1914 г. заявіў, што «калі настане мірны час, мы зноў будзем указаць на адзіна магчымы шлях да ўнутранага абнаўлення Расіі. Але зараз нам патрэбна сканцэнтраваць усе свае сілы на абароне дзяржавы ад знешняга ворага» [1]. Менавіта пад непасрэдным кіраўніцтвам кадэтаў і акцыябрыстаў ужо ў першыя дні вайны ўзніклі «патрыятычныя» арганізацыі ліберальнай дэмакратыі – земскі і гарадскі саюзы дапамогі хворым і параненым воінам. Прычым Усерасійскі земскі саюз дапамогі хворым і параненым воінам узначаліў кадэт Г. Львоў, а створаны пры ім Камітэт дапамогі раненым – акцыябрыст М. Радзянка. Праз дадзеныя арганізацыі кадэты і акцыябрысты распаўсюджвалі свой уплыў на мясцовае насельніцтва і салдат. У гэтым плане Беларусь не была выключэннем. Ужо 25 жніўня 1914 г. на надзвычайным Мінскім губернскім земскім сходзе было прынята рашэнне прыяднацца да Усерасійскага земскага саюза (УЗС), аналагічнае рашэнне паследавала і з боку Віцебскага і Магілёўскага земскіх сходаў у другой палове жніўня 1914 г. [2, с. 66]. Спрыяў яшчэ большаму ўмацаванню грамадска-палітычнай дзейнасці мясцовых органаў самакіравання і выданы Міністэрствам унутраных спраў асобны цыркуляр, по загаду якога ў сувязі з надзвычайным становішчам у краіне паўнамоцтвы земскіх прадстаўнікоў працягваліся да канца вайны, і адпаведна былі адкладзены чарговыя выбары ў органы мясцовага самакіравання [2, с. 66]. У дадзеных абставінах амаль усе павятовыя земствы беларускіх губерняў станоўча адрагавалі на заклік кадэцкіх і акцыябрыцкіх кіраўнікоў адкласці ўнутраныя спрэчкі і аб'яднаць усе намаганні для перамогі знешняга ворага. Такі настрой земскіх прадстаўнікоў Магілёўскай губерні яскрава выявіў старшыня Рагачоўскай павятовай земскай управы В.С. Дрыбінец: «Сёння не павінна быць і несумненна не будзе розні ні племеннай, ні саслоўнай, ні партыйнай. На палях брані аднолькава змагаюцца і паміраюць рускія, палякі, яўрэі, ліберал, кансерватар, аднолькава аддаюць свае жыццё, сілы, кроў... дарагой Радзіме». Далей вызначаючы задачу, якая стаяла перад земствамі, ён прадоўжыў: «Мы сваёй працай павінны звязаць сябе нябачнымі ніцямі з нашай дарагой арміяй і даказаць ёй нашу гатоўнасць пайсці на ўсялякія ахвяры, праяўляючы клопат аб змагары за Радзіму, аб іх сем'ях, аб аблягчэнні пакут параненых, і толькі гэтымі клопатамі мы ўзмацуем сувязь паміж сабой, народам і тымі, што змагаюцца за культуру, права, насілуемыя надменным браніраваным кулаком» [3, с. 29–30].

Яшчэ большае збліжэнне паміж ліберальна-дэмакратычнымі групамі кадэтаў і акцыябрыстаў на Беларусі адбылося па іншай праблеме, у аснове якой стала супадзенне думак па нацыянальнаму пытанню наконт беларускага і ўкраінскага народаў. Праграма расійскіх ліберальных дэмакратаў заклікала ўсе партыі, незалежна ад іх палітычнай арыентацыі, абараніць агульнарасійскую культуру ў заходніх рэгіёнах дзяржавы і вызначыць свае адносіны да беларускага і ўкраінскага адраджэння. Сэнс гэтага закліка зводзіўся да таго, каб абмежаваць развіццё беларускай і ўкраінскай культуры ў межах «мясцовых асаблівасцяў», побыту і традыцый, не дапусціўшы на Беларусі і Украіне рэалізацыі нацыянальна-дзяржаўнай ідэі [4, с. 74]. У выніку збліжэння гэтых ідэйна-палітычных плыняў ва Усходняй Беларусі пачалося стварэнне новых невялікіх палітычных групавых праўрадавай арыентацыі. Часцей за ўсё ў іх уваходзілі мясцовыя памешчыкі, частка прамыславікоў, чыноўнікаў, навукоўцаў і настаўнікаў. Адной з першых такіх арганізацый стаў Саюз Беларускай дэмакратыі ў Гомелі, які карыстаўся падтрымкай вядомага беларускага этнографа Я.Ф. Карскага. Дадзеная Гомельская арганізацыя была створана эвакуіраванымі з Вільні ў 1915 г. прыхільнікамі расійскай ліберальнай дэмакратыі. Саюз меў сваёй мэтай: «Поўнае яднанне Беларусі з астатняй Расіяй, з шырокім самапарадкаваннем на дэмакратычных пачатках». Ён дамагаўся «ўводу навучання ў навуковых установах на агульнадзяржаўнай расійскай

мове, зусім зразумелай для ўсіх беларусаў», а на сваіх сходах прымаў розныя супрацьбеларускія рашэнні, такія як пастанова адмяніць і забараніць святкаванне «Купалля» і г.д. [5, с. 188]. Акрамя гомельскай групойкі падобныя арганізацыі закладваліся ў Магілёве (Беларускі Нацыянальны Камітэт) і ў Віцебску (Саюз Беларускага Народу), хаця канчатковае іх афармленне адбылося ў 1917 г. Галоўнай задачай гэтых арганізацый было змаганне з нацыянальнымі праяўленнямі, якія, на іх думку, пагражалі цэласнасці і адзінству Расійскай імперыі. Пералічаныя арганізацыі настойліва вялі барацьбу «з рэвалюцыйным ухілам беларускага нацыянальнага руху. На мітынгх і сходах яны востра накіраваліся на прадстаўнікоў БСГ, стараючыся вырваць у іх уплыў на беларускі нацыянальны рух» [5, с. 189]. У адносінах да вайны падобныя арганізацыі вызначаліся да пэўнага часу адзіным тактычным курсам: поўная салідарнасць з палітыкай самадзяржаўнага ўрада і адказ ад якой бы там ні было апазіцыі. Яны апраўдвалі цяжкімі ўмовамі вайны ўзмацненую эксплуатацыю рабочых і сялян, асуджалі іх удзел у забастоўках, бачылі ў гэтым здраду Айчыне. У цэлым жа яны стараліся па магчымасці паслядоўна праводзіць у жыцце палітычныя накірункі кадэцкай і акцыябрысцкай партый.

Вялікую ўвагу ў прапагандзе сваіх палітычных ідэй партыі кадэтаў і акцыябрыстаў на Беларусі ўдзялялі перыядычнаму друку. У 1914–1916 гг. тут выдаваліся праакцыябрысцкія газеты «Виленский вестник», «Минские губернские ведомости», «Северо-Западная жизнь», «Витебский вестник», а таксама грамадска-палітычныя газеты кадэцкага кірунку «Бобруйская жизнь», «Минская газета-копейка», якая 1914–1915 гг. выпускала ў дадатак часопіс «Вечерние известия Минской газеты-копейки» і інш. [6, с. 560]. На сваіх старонках гэтыя газеты асвятлялі дзейнасць IV Дзяржаўнай Думы, паведамлялі аб ваенных падзеях на фронце, змяшчалі ўрадавыя паведамленні, указы, аб'явы, распараджэнні губернскіх уладаў, значную частку матэрыялаў перадрукоўвалі з сталічных газет. Па нацыянальнаму пытанню яны ў асноўным прапагандавалі ідэялогію «заходне-русізма». Аднак сярод іх былі і такія, як блізкая да кадэтаў «Вечерняя газета», выдаваемая на рускай мове ў Вільні ў 1914–1915 гг. рэдактарам Ф.М. Хаценкам, якая выступала за правядзенне ліберальна-дэмакратычных рэформ, культурна-нацыянальнае самавызначэнне народаў Расійскай імперыі. Акрамя таго яна даволі падрабязна асвятляла рабочы і сялянскі рух на Беларусі, а таксама прыхільна ставілася да беларускага нацыянальнага руху, падтрымліваючы «Нашу ніву» ў яе палеміцы з расійскімі і польскімі выданнямі [7, с. 611]. Патрэбна адзначыць, што тыя палітычныя групойкі, якія падтрымлівалі знешнепалітычны курс расійскага ўрада, апошнім заахвочваліся не толькі ў дазvole на выдавецтва газет і часопісаў, але і за частую ў субсідзіраванні выданняў з дзяржаўнай казны. Так, напрыклад, у пасведчанні, выдадзеным 8 красавіка 1915 г. Мінскім губернатарам на імя І.Л. Саланевіча напісана: «Выдаўцу газеты «Северо-западная жизнь» Ивану Лук'янавічу Саланевічу даецца дазвол адкрыць і ўтрымліваць пад сваёю асабістай адказнасцю ў г. Мінску друкарню-літаграфію пад назвай «Типография Северо-Западной жизни» [8]. Разам з тым у другім дакуменце ад 30 ліпеня 1915 г. ёсць наступнае паведамленне выконваючага абавязкі начальніка галоўнага ўпраўлення па справах друку на імя таго ж І.Л. Саланевіча: «З прычыны пісьма ад 12 ліпеня 1915 г. мею гонар паведаміць Вам, што адначасова з ліпеньскай субсідыяй газеце «Северо-Западная жизнь», Вам будзе пераведзена таксама дадатковая дапамога...» [9]. Адкуль і з якой мэтай браліся грашовыя дапамогі выданням, якія падтрымлівалі у супярэчлівы ваенны час праўрадавую арыентацыю, добра бачна з тэлеграмы акцыябрыста У.М. Пурышкевіча на імя міністра Унутраных спраў: «Вельмі прашу Вас выдаткаваць асігнаванні ў памеры паўтары тысячы рублёў штомесячна ў распараджэнне Мінскага губернатара для разсылкі ва ўсе сяленні Мінскай губерні тры разы на тыдзень выдаваемай Штабам фронта газеты «Наш вестник» ... самое выданне будзе ўключаць дадатковае друкаванне 12 тысяч экзэмпляраў для ўсіх населеных пунктаў Мінскай губерні» [10]. Але ўзяўшы пад сваю апеку большую частку перыядычнага друку, улады тым ня менш пільна кантралявалі выдавецтвы і карэктавалі іх са зменамі абставін. Напрыклад, дазволіўшы адкрыць у г. Слуцку друкарню прыхільніку кадэцкай партыі мясцоваму мешчаніну З.А. Барнаку ў канцы 1916 г., мінскі губернатар адначасова накіраваў пісьмовае ўведамленне слуцкаму іспраўніку з патрабаваннем «устаанавіць надзор за тым, каб дадзеная асоба (З.А. Барнак) у дакладнасці выконваў як існуючыя распараджэнні ўрада, так і тыя, якія магчыма будуць перададзены ў далейшым» [11]. Акрамя праўрадавай агітацыі на старонках перыядычных выданняў, з мэтай пашырэння свайго ўплыву сярод гарадскога насельніцтва беларускіх губерняў, кадэцы і акцыябрысцкія прадстаўнікі праводзілі і пэўную культурна-асветніцкую работу. Прычым даволі часта такая работа насіла дабрачынны характар і праводзілася ў сувязі з аказаннем матэрыяльнай дапамогі параненым воінам і салдацкім сем'ям. У хадаініцтве на імя барысаўскага іспраўніка ад 29 снежня 1916 г., з падобнай просьбай звяртаецца вядомы ў кадэцкіх колах старшыня Новабарысаўскага вучылішча Шчэрбацэвіч, які просіць «аб дазvole арганізаваць у пасадзе Новабарысаў дабрачынны спектакль у адзін з дзней, дазволенах для публічных выступленняў» [12].

З дазволу ўлад мела шырокае распаўсюджванне ў неспакойных раёнах беларускіх губерняў і лекцыяная праца, якая прыносіла пэўны плен для дзяржаўнай казны, і на думку арганізатараў падобных мерапрыемстваў – ліберальных дэмакратаў, – умацоўвала дух, дапамагаючы пераадольваць цяжкасці насельніцтву прыфрантавой паласы. Напрыклад, у канцы 1916 г. прафесар Туган-Бараноўскі пры садзейнічанні ўлад паспяхова чытаў лекцыю «Аб ваенным займе» ў Мінску, Бабруйску, Оршы, Гомелі і іншых беларускіх гарадах [13]. У той жа час па запрашэнню мясцовага аддзела расійскага таварыства аховы здароўя ў г. Мінску, прафесар Міратворцаў прачытаў публічную лекцыю «Роля жанчыны ў сённяшняй вайне» [14].

Што ж датычыцца колькаснага складу арганізацый ліберальнай дэмакратыі, то тут лічбы даследчыкаў моцна разыходзяцца. П.І. Брыгадзін, Г.І. Льяшчук, Ю.Л. Казакоў і іншыя лічаць, што агульная колькасць кадэтаў у гады вайны адпавядала 60–70 тысячам чалавек [15, с. 6]. У той час І.У. Шардыка сцвярджае, што іх агульная колькасць на пачатку вайны не перавышала 10–12 тысяч [16, с. 3].

Калі ж звярнуцца непасрэдна да Беларусі, то тут, па даследаваннях прафесара В.В. Шалахаева, кадэцкія арганізацыі напярэдадні Лютаўскай рэвалюцыі існавалі ў «адзінкавым ліку» [16, с. 3]. Тым ня менш уплыў кадэцкіх і акцябрысцкіх арганізацый на Заходнім фронце быў вельмі значны. Барацьба за армію ў той час займала галоўнае месца ў стратэгіі ўсіх палітычных сіл. І гэта цалкам зразумела, бо ў дадзеных складаных абставінах менавіта армія павінна была вырашаць далейшы лёс Расійскай імперыі. Ажыўленню дзейнасці прадстаўнікоў ліберальнай дэмакратыі сярод салдацкіх мас у немалай ступені садзейнічала павелічэнне фінансавання з сацыяльных фондаў аховы на прапагандысцкую працу. Так, небезвядомы У.М. Пурышкевіч, атрымаўшы 10 тысяч рублёў у снежні 1915 г. з фонда аховы для папаўнення салдацкіх бібліятэк у санітарных цягніках, на самай справе аплаціў расходы па выданню капеечных кніжак для салдат Заходняга фронту, у якіх укаранялася ў разуменне салдат «глыбокая вернасць цару, радзіме і праваслаўнай веры». Гэтаму ж служыла «Малітва воіна, які ідзе ў бой», якая заклікала гінуць на полі бітвы за «адзінаверных братоў» сваіх, і зборнікі патрыятычных песень, выдаваемыя вялікімі тыражамі для ўручэння кожнаму рэкруту [17, с. 138]. Такім чынам праурадавыя партыі арганізавалі масавыя выданні буклетаў, кніг, плакатаў, артыкулаў, у якіх падтрымлівалі палітыку самадзяржаўя ў час навісшай небяспекі. Пэўнаму ўмацаванню пазіцыі ліберальных дэмакратаў на Беларусі падчас вайны садзейнічала тая акалічнасць, што беларускія губерні ўваходзілі ў тэатр ваенных дзеянняў. У выніку ў беларускіх гарадах, такіх як Магілёў, Мінск, Гомель, Бабруйск, Віцебск, Орша і іншых, знаходзіліся ваенныя і паўваенныя ўстановы (Стаўка, Штаб Заходняга фронту, саюзы земстваў і гарадоў, ваенна-прамысловыя камітэты, армейскія штабы і інш.). Шматлікія прадстаўнікі гэтых устаноў падзялялі ідэі ліберал-дэмакратаў (асабліва кадэтаў) альбо былі іх прыхільнікамі. І не выпадкова кіраўніцтва ліберальна-дэмакратычных партый імкнулася арганізаваць іх і павесці за сабой. З гэтай мэтай у гарады Беларусі і на Заходні фронт зачасцілі дэпутаты Дзяржаўнай Думы ў асноўным ад кадэцкай партыі. Асабліва іх наведванні набылі сістэматычны характар у канцы 1916 – пачатку 1917 г., г. зн. тады, калі больш выразна пачала праяўляцца апазіцыйнасць ліберальна-дэмакратычнага лагера ў адносінах да ўрада [16, с. 4]. Такая тактыка кадэцкага кіраўніцтва спрыяла арганізацыйнаму і ідэйнаму ўмацаванню ліберальна-дэмакратычных групавак на Заходнім фронце і ў гарадах Беларусі. Камандзіроўкі ў правінцыю ўпаўнаважаных членаў кадэцкай партыі часта давалі плён для стварэння партыйных аддзелаў на месцах. Напрыклад, на пачатку 1917 г. былі створаны кадэцкія арганізацыі ў мястэчку Горкі, а таксама ў Гарадоцкім і Невельскім паветах Віцебскай губерні [16, с. 4]. Павелічэнню колькасці і ўплыву арганізацый ліберальна-дэмакратычнага лагера садзейнічаў яшчэ і той факт, што напярэдадні Лютаўскай рэвалюцыі пазіцыі іх асноўных палітычных канкурэнтаў – сацыял-дэмакратычных партый, як на Беларусі, так і на Заходнім фронце, былі даволі слабыя. Аб гэтым ёсць меркаванні самых розных прадстаўнікоў левых сіл. Адзін з іх, Г.Г. Арыстаў, адзначаў, што «адсутнасць дастаткова моцнай сацыял-дэмакратычнай арганізацыі не давала магчымасці ўзяць у больш або менш арганізаванае рэчышча стыхійны рэвалюцыйны рух мас. Разам з тым гэта паслужыла вялікім аблягчэннем для нашых палітычных праціўнікаў» [18]. І сапраўды, такое становішча ў некаторай ступені дапамагло пашырыць свой уплыў, асабліва на Заходнім фронце, прадстаўнікам ліберальна-дэмакратычных партый, якія атрымалі надзейную падтрымку ў вайсковым асяроддзі. Так, напрыклад, на пачатку 1917 г. адбылося заснаванне кадэцкай вайскавай фракцыі пры Мінскім губернскім аддзяленні, якую ўзначаліў генерал-маёр А.А. Меснер. У хуткім часе такая ж фракцыя была створана і пры Магілёўскім губернскім камітэце, ў склад якой уваходзілі Б.М. Пятніцкі (вайсковы чыноўнік), М.Г. Міхееў (капітан), К. Істомін, В. Зыкаў і Л. Шыманаўскі (вайсковыя чыноўнікі); акрамя таго прадстаўнікі афіцэрства аказвалі значны ўплыў і на Віцебскую гарадскую арганізацыю кадэтаў, якую ўзначаліў паручнік С. Вейс [16, с. 6].

У час вайны, падкрэсліваў У.І. Ленін, расійская ліберальная дэмакратыя «надзвычайна хутка арганізавалася палітычна, забіраючы ў свае рукі і мясцовае самакіраванне, і народную адукацыю, і з'езды розных відаў, і Думу, і ваенна-прамысловыя камітэты і г.д.» [19, с. 18]. А гэта ўсе паступова ўзмацняла пазіцыі ліберальна-дэмакратычных плыняў і аслабляла ўплывы расійскага ўрада. Аднак якіх-небудзь перамен у настроі грамадства праваахоўныя органы не заўважалі. Гэта добра бачна па дакладу «Аб палітычнай сітуацыі ў краіне» дэпартаменту паліцыі ад 3 сакавіка 1916 г., дзе паведамляецца: «Ведаючы кіраўнікоў рэвалюцыйнага руху, пачынаючы з крайніх левых і канчаючы кадэтамі, можна з упэўненасцю сказаць, што ў сёняшні час і да самага заканчэння вайны ўраду няма чаго непакоіцца аб якіх-небудзь складаннях ва ўнутраным жыцці. У ліберальных колах расійскага грамадства вельмі вялікая нянавісць да Германіі і Вільгельма II, якія прадстаўляюцца ім аплотам рэакцыі ў Расіі, і па-гэтаму імкненне дадзеных колаў давесці вайну да поўнай перамогі з'яўляецца цалкам шчырым. Адсюль маўклівы лозунг – не рабіць нічога такога, што магло б ускладніць становішча ўраду, магло б кепска адлюстравана на тэатры дзеянняў, адсюль жа шчырае імкненне прыйсці на дапамогу арміі (дзеянсць Земгора, ваенна-прамысловых камітэтаў)» [4, с. 132–133].

Але на гэты раз дэпартамент паліцыі памыляўся ў сваіх поглядах адносна ліберальных дэмакратаў. Паражэнні на фронце, рэвалюцыйны рух у тылу моцна падзейнічалі на ліберальныя колы, і парушылі іх адзінства з царом і яго ўрадам. У такіх умовах падтрымліваць самадзяржаўе – азначала загубіць сябе. І на засяданні IV Дзяржаўнай Думы 1 лістапада 1916 г. князь Львоў ад імя членаў ліберальна-дэмакратычнага лагера сказаў, што «мы прыйшлі да адзінадушнага пераканання, што ўрад, які знаходзіўся пры ўладзе, адкрыта падазроны ў залежнасці ад цёмных і варожых Расіі ўплываў, не можа кіраваць дзяржавай і вядзе яе па шляху гібелі і ганьбы – а таму ён заклікаў дэпутатаў прыняць удзел у стварэнні ўрада, здольнага аб'яднаць усе жывыя народныя сілы і весці нашу Айчыну да перамогі...» [20, с. 444–445]. Як бачым, галоўнай мэтай для кадэтаў і акцыябрыстаў на дадзены час з'яўлялася задача узяць уладу ў свае рукі, прадухіліць рэвалюцыю і працягваць вайну. Правал ваеннай, знешняй і ўнутранай палітыкі самадзяржаўя ўзмацняў апазіцыйнасць ліберальнай дэмакратыі да ўрада. Разам з тым нарастанне рэвалюцыйнага настрою мас у некаторай ступені палохала лідэраў ліберальна-дэмакратычных партый, якія імкнуліся рабіць усе магчымае, каб не дапусціць рэвалюцыю. У выніку такіх манеўраў паміж манархіяй і рэвалюцыйнымі масамі, будучы за дзяржаўны пераварот (акцыябрысты) і супраць (кадэты), і адны, і другія вымушаны былі воляй лесу чакаць далейшых падзей.

У той час, як на акраінах Расійскай імперыі ліберальныя дэмакраты працягвалі весці барацьбу за кадры, на Беларусі ў гады вайны прыхільнікамі ліберальна-дэмакратычных партый з'яўляліся ў асноўным прадстаўнікі інтэлігенцыі і чыноўніцтва. Разам з тым больш гібкая тактыка кадэтаў, якая выражалася адначасова як у абароне ўласніка, так і ў дапушчэнні кампраміса па вырашэнню аграрнага пытання, а таксама грунтоўнае высвятленне прычын негатыўных вынікаў вайны, прыносіла пэўную карысць. «Усе гэта істотна паўплывала на пашырэнне базы кадэцкіх арганізацый на Беларусі. Тут кадэцкія шэрагі папаўняліся не толькі прадстаўнікамі звыклых для іх сацыяльных пластоў (ліберальнай буржуазіяй, памешчыцкай буржуазнай інтэлігенцыяй, гарадскім чыноўніцтвам, мяшчанствам, але і выхадцамі з найбольш дэмакратычных слаёў насельніцтва, перш за ўсё сялян» [16, с. 4–5]. Аднак, калі да Лютаўскай рэвалюцыі ў кадэцкай партыі пераважалі прадстаўнікі дэмакратычных слаёў грамадства Беларусі, то ва ўмовах абвастрэння барацьбы за ўладу КДП ва многім папоўнілася і за лік маемасных слаёў насельніцтва. Гэта можна растлумачыць тым, што на пачатку Лютаўскай рэвалюцыі некаторыя чарнасоценныя і акцыябрысцкія арганізацыі, якія скампраметавалі сябе абаронай самадзяржаўя, распаліся, а іх члены вымушаны былі далучыцца да кадэцкай партыі. Кадэцкая прэса аб гэтым пісала так: «Буйныя ўласнікі, землеўладальнікі, або гандляры далучаюцца часам да партыі Народнай свабоды ... таму што спадзяюцца тут больш, чым у іншых, знайсці апору сваім класавым інтарэсам» [16, с. 5]. Патрэбна адзначыць, што некаторыя з прадстаўнікоў кадэцкай партыі ўжо напярэдадні Лютаўскай рэвалюцыі адыгрывалі даволі значную ролю ў грамадска-палітычных колах на Беларусі. Гэта ў першую чаргу адносіцца да рэдактара «Мінскай газеты» доктара Р.К. Янкоўскага, доктара філасофіі Ж.Э. Кодзіса, грамадскага дзеяча С.Ф. Балкаўца, міравога судзі С.А. Вінаградава, старшыні Невельскага кадэцкага партыйнага камітэта Я.П. Сянькоўскага, члена Магілёўскай арганізацыі ўрача М.П. Яцуніна, кіраўніка кадэцкай арганізацыі ў Горках гісторыка С.Г. Цітовіча і іншых.

Пэўнае спадзяванне на лепшыя перамены ў культурна-асветніцкай дзейнасці і ў станоўчым вырашэнні нацыянальнага пытання ў падзеленай фронце Беларусі звязвалі з прыходам ва ўрадавы кабінет (восень 1916 г.) некалькіх міністраў з ліберальна-дэмакратычных партый і некаторыя беларускія грамадскія дзеячы. Але не дачакаўшыся якіх-небудзь уступак з боку дадзеных міністраў на карысць нацыянальна-адраджэнскай ідэі, «Гоман» пісаў, што ў Расійскай імперыі, «дзе цяпер пачынаюць панаваць ліберальныя міністры, бачна ўсім «інародам», што расейскі лібералізм у нацыянальным пытанні недалёка адышоў ад палітыкі рэакцыянераў, і нека цяжка чакаць змены старога-нацыялістычнага курсу...» [21, с. 3–4].

Тым часам у краіне наспяваў рэвалюцыйны крызіс. Асабліва напружанае становішча складалася ў Петраградзе. Незадаволенасць салдат і рабочых, даведзеных да роспачы вайной, разрухай, голадам, вылілася 23–24 лютага 1917 г. у масавыя выступленні і дэманстрацыі, якія, аднак, як урадам, так і лідэрамі ліберальна-дэмакратычных партый былі трактаваны як харчовыя хваляванні. І калі ў другой палове дня 27 лютага здарылася тое, чаго так апасаліся і не хацелі ліберальныя дэмакраты, і аб чым сказаў кадэт В.А. Маклакаў: «Рэвалюцыя прыйшла знізу!», у Думе перамагла лінія кадэтаў, падтрыманая акцыябрыстамі, па ўратаванню манархіі, ахвяруючы манархам. Але зараз ажыццявіць нават гэту ідэю лідэры кадэтаў і акцыябрыстаў не паспелі. Як пісаў у сваіх успамінах у той час прэм'ер-міністр Англіі Ллойд-Джордж: «Царызм узяцеў на паветра ... замест добра арганізаванага дзяржаўнага перавароту адбылося паўстанне пралетарыяту» [22, с. 379–380].

У такіх умовах кіраўніцтва ліберальна-дэмакратычных партый вымушана было звярнуць закулісныя перамовы аб падзеле манархічнай палітычнай улады і дамаўляцца ўжо з Петраградскім Саветам, за якім ішлі рэвалюцыйныя масы, аб стварэнні Часовага ўрада. Такім чынам, атрымаўшы ўладу не ў выніку ўступак цара, а дзякуючы народнай рэвалюцыі, ліберальна-дэмакратычным партыям прыйшлося пайсці не толькі на адказ ад манархіі, але і радыкальна змяніць тактыку дзейнасці сваіх партый, пайсці на супрацоўніцтва з эсэрамі і меншавікамі і стаць прыхільнікамі народнай свабоды. Усе гэтыя перамены станоўча садзейнічалі не толькі пераадоўванню крызіса палітычнага курса ліберальных дэмакратаў, але і ўздымалі папулярнасць кіруючых

дзяржавай партый, асабліва кадэтаў, сярод дэмакратычных пластоў насельніцтва, што адлюстравана ў значным павелічэнні іх колькаснага складу ў выніку ўступлення новых членаў, у тым ліку і на Беларусі.

ЛІТАРАТУРА

1. НАРБ. – Ф. 295. – Воп. 1. – С. 8642. – Л. 776.
2. Слобожанин, В.П. Земское самоуправление в Беларуси (1905–1917 гг) / В.П. Слобожанин. – Минск: Гавриленко В.Г., – 1994. – 85 с.
3. Отчет о работе в военное время уездных земств Могилевской губернии / Вестник Могилевского губернского земства. – 1914. – № 14. – С. 28–32.
4. Октябрь 1917 и судьбы политической оппозиции. Совместное российско-белорусское исследование: В 3 ч. Ч. 2: У истоков политического противостояния: Материалы и документы по истории общественных движений и политических партий Республики Беларусь / Н.С.Сташкевич, Г.Г. Касаров, Р.В. Платонов и др.; под ред. Э.М.Энтина. – Гомель: Белорусское Агентство научно-технической и деловой информации, 1993. – 228 с.
5. Беларусь: нарысы гісторыі, эканомікі, культурнага і рэвалюцыйнага руху. – Мінск: Выд-ва «ЦВК БССР», 1924. – 323 с.
6. Энциклапедыя літаратуры і мастацтва Беларусі: У 5 т. Т. 3: Рэдкал.: І.П. Шамякін (гал. рэд.) і інш. – Мінск: БелСЭ, 1986. – 751 с.
7. Энциклапедыя літаратуры і мастацтва Беларусі: У 5 т. Т.1: Рэдкал.: І.П. Шамякін (гал.рэд.) і інш. – Мінск: БелСЭ, 1984. – 727 с.
8. НАРБ. – Ф. 295. – Воп. 1. – С. 9056. – Л. 6.
9. НАРБ. – Ф. 295. – Воп. 1. – С. 9056. – Л. 8.
10. НАРБ. – Ф. 295. – Воп. 1. – С. 9242. – Л. 2.
11. НАРБ. – Ф. 295. – Воп. 1. – С. 9247. – Л. 17.
12. НАРБ. – Ф. 295. – Воп. 1. – С. 9187. – Л. 519.
13. НАРБ. – Ф. 295. – Воп. 1. – С. 9187. – Л. 484, 525.
14. НАРБ. – Ф. 295. – Воп. 1. – С. 9187. – Л. 507.
15. Имена в истории: Краткий биографический справочник / Авт.-сост. П.И. Бригадин и др. – Минск: Университетское, 1993. – 192 с.
16. Шардыка, І.У. Да пытання аб колькасным і сацыяльным складзе арганізацый кадэцкай партыі на Беларусі у 1917г. / І.У. Шардыка // Веснік БДУ. – Мінск: Універсітэцкае. – 1992. – № 3. – с. 3–6.
17. Союз русского народа. По материалам чрезвычайной следственной комиссии. – М.– Л.: Госиздат, 1929. – 231с.
18. НАРБ. – Ф. 35. – Воп. 1. – С. 71. – Л. 11.
19. Ленин, В.И. Полн. собр. соч. / В.И. Ленин. – М.: Гос. изд-во, 1962. – Т. 31. – 672 с.
20. Милюков, П.Н. Воспоминания / П.Н. Милюков. – М.: Политиздат, 1991. – 528 с.
21. Весткі з Расеі: Стары курс // Гоман. – 1916. – 3 лістапада.
22. Ллойд-Джордж, Д. Военные мемуары / Д. Ллойд-Джордж. – М.: Госиздат, 1935. – 402 с.

POLITICAL AREAS OF ACTIVITY OF KONSTITUTSIONNO-DEMOCRATIC PARTY AND PARTY ORGANIZATIONS OF «SOYUZ SEMNADTSOTOGO OKTYABRYA» IN BELARUS DURING THE WORLD WAR I

M.V. TSUBA

Summary

Peculiarities and activity trends of Cadet and octyabrist organizations in Belarus from the beginning of World War I to the February Revolution of 1917 are investigated. Much attention is paid to the conditions and circumstances which took place during the war on the Belarusian territory and exerted much influence on the activities of Cadet and octyabrist parties.

Паступіў у рэдакцыю 30 верасня 2008 г.